

Historia om utedoet

HANS TORGNY INDREBØ

Eit eige rom med vassklosett, dopapir og servant er det som er vanleg i norske heimar i dag. Utedo forbinder folk gjerne med hytteliv, sjølv om mange moderne hytter i dag har innlagt vatn og vassklosett. Men også utedoet slik me kjenner det, har ei kort historie. I denne artikkelen fortel Hans Torgny Indrebø om korleis forholda var, både på Jæren og andre stader før vassklosetta vart vanlege.

Me slår fast med det same: Vassklosetta i heimane på gardsbruka har ei svært kort soge. Det var utedoet i løa som var det vanlege. Men også historia til utedoet er ganske ny, berre frå kring 1850 eller yngre.

Når utedoet likevel får slik plass her, er det fordi historia om det på gardsbruka er i ferd med å verta gløymd. Kanskje grunnen til det er at doet og bruken av det eit stykke på veg er tabu. Det snakkar me ikkje om. Men me er nå ein gong skapte slik at me et og drikk, og det kroppen ikkje kan bruka, kvittar me oss med som avfallsstoff – lort eller skit. Det er likt for oss alle.

Men korleis har me menneske ordna oss med vårt eige avfallsprodukt? Ved sjølvsyn såg forfattaren for få tiår sidan personar i Indonesia sitja på huk ute i ei elv med bakenden godt under vatn. Det var ein grei måte å verta kvitt eige avfall på, vart eg fortalt, men det var ikkje like greitt for dei som budde i landsbyen lenger nede i vassdraget. Likevel verka det ikkje som dei brydde seg særleg mykje om det. For når det kom flytande eitkvart, kalla dei det for pisang goreng – steikte bananar. Dei kunne det med omskriving der òg. I Mali gjekk landsbybuarane bort i buskane i utkanten av landsbyen og ordna seg. Men då landsbyfolket under svolt- og tørkeperioden på 1980-talet ville ha mais, fekk dei utdelt mais som løn for å byggja seg ei latrine i landsbyen.

Eilert Sundt fortel i boka «Om Renligheds Stellet i Norge» at då han reiste omkring i landet kring 1850 og utover, var det vanleg at folk gjekk attom ei nov eller huka seg ned i utkanten av mittinga eller dungen.

Dersom det er eit menneske eller to som står i fåre for å tru om oss sjølve at me har vore så reinslege

gjennom tidene og at all hygiene har vore på topp her hos oss, så er det god grunn til å stansa opp og sjå seg over oksla. Ein kan berre nemna spyttebakkane som var plasserte omkring i skulestovene, i hus og heim, og det er ikkje så mange år sidan det var utedo på kvart einaste gardsbruk. Går me 60 år attende i tid, var vassklosetta like sjeldne på gardsbruka som utedoa er det i dag. Mykje har endra seg til det betre, og det at me er vortne meir reinslege kan me gje mellom anna vassklosetta mykje av æra for.

Historia til dei utedoa som det finst ulike slag av ved hytter og i fritidshus, får liggja til eit anna høve.

Det nye toalettet på Audamotland står så godt som på same staden som det gamle utedoet stod i si tid. Golvplankane i det gamle doet var så slitne og mørkne at det var utrygt å gå på do der etter kvart. Foto: Håvard Tørresen, Jærmuseet.

KJÆRT BARN HAR MANGE NAMN

Kjært barn har mange namn, heiter det. Slik òg for doet – utedoet. I eldre offisielle skriv vert doet kalla

avlukke eller privét, men òg andre og lite fine namn har eg lese og høyrte om, slik som dass, skithus og litlahuset for å nemna nokre. Eg kvier meg for å skriva det, men når me skulle vera bråkjekke, så sa me ungane at me skulle på dridaren, men det vart ikkje tolt av dei vaksne. På landsbygda var det utedoet som var det vanlege avlukkete til langt-langt inn på midten av 1900-talet. Det var utedoet i løa, ved skulen, forsamlingshuset, ungdomshuset, kyrkje og bedehus, me var hjelpete med. Forres-ten, historikarane fortel at utedo, slik me kjenner det, vart først vanleg seint på 1800-talet her i landet. Første spirene til do var ein planke eller ei stong til å sitja på. Tenk det. Rett skal vera rett, det fanst nok det me vil kalla utedo i sorenskrivar- og prestegardane, og skysstasjonane var pålagde å ha det, men elles var det langt mellom dei.

Det var nærmast eit tabuord å seia dass då eg var gutunge, og ikkje tillate å seia skithus. Det høyrer ikkje med til god tone og folkeskikk i dag heller. Likevel høyrer ein når eitt eller anna tiltak ikkje vil lukkast: Det gjekk rett i dass. I klårtekst tyder det at tiltaket vart mislukka, det var berre å skrota det prosjektet. Ikkje sjeldan høyrest sagt: Det skit eg i, og ikkje stort betre: Det drit eg i. Anten det seiest på den eine eller andre måten, gjev det uttrykk for at saka det eventuelt vert snakka om bryr ein seg døyten om. I all hovudsak er det òg slik med det me kvittar kroppen vår med. Det har null verde for oss.

Når ein er saman med framande på ein ny plass og trongen for å stikka seg vekk melder seg, så spør ein ikkje etter do, men gir seg til å leita litt forsiktig

etter døra som fortel kva rommet attom vert brukt til, heilt til ein eller annan person anar kva som står på og kan rettleia. Er ein heilt i villreie og det står på, kan ein spørja etter wc. Me kjenner til uttrykket å tre av eller tre av på naturens vegne eller kanskje gjera sitt fornødne som kvar for seg eigentleg seier litt høgtideleg det same, men vert ikkje brukt til dagleg. Det er meir vanleg å seia at eg må på toalettet eller rett ut: eg må på do, og ungane har vel sagt at eg må eller eg må bæsja. Ingen vaksne seier eg må pissa i godt lag. Borna vert oppmoda til å seia tissa, sjølv om det er same gjerninga som skal utførast. Det er rart kva den eine bokstaven har å seia for om ein vert rekna som ein grobian eller eit vel oppseda og polert menneske. Ord og uttrykk me menneske brukar, vil ofte vera prega av kven me snakkar med. Mellom karane heiter det ofte at dei må slå lens eller miga. Det hende at det vart spørsmål etter vesle- eller litlahuset. Dersom ein var litt tilgjort, eller skulle vera løyen, kunne ein høyra at ein skulle late vannet eller urinere, men vert det uttrykket brukt til kvardags i dag? Det måtte i så fall vera for å fortelja at ein kunne bruka ordet og forsto kva meining det hadde.

Vassklosettet vert ikkje teke med her, einast måtte vera å nemna dei doa som vart plasserte over ein bekk eller på kaikanten.

DET EIN SÅG, SÅG EIN IKKJE

Historia til utedoet er som nemnt ganske ung. Når hus i gamle gardstun vert omtala og det vart nemnt namn på dei, vert ikkje doet nemnt – det er ikkje-eksisteran-

Utedoa på gardsbruket vart bygde inni eller inntil løa slik som her i Vistnestunet i Randaberg. Vi ser det vesle tilbygget til fjøset, som var doet. Foto: Erling Vistnes, Jærmuseet.

de. Historia slik me nå kjenner henne på gardsbruka, er ikkje stort eldre enn 150 år. Så kva gjorde folk for å letta trongen før den tid?

På kvart gardsbruk var det lenge ei mitting, ein gjødse- og avfallsdunge. Der hamna slakte- og fis-

keavfall, og det som elles ikkje var etande og/eller skjemd. På same dungen vart nattpotta tømd, dersom det fanst eit slikt møbel på bruket. Ein tur bak fjøset, løa eller eit anna uthus, var og ei svært enkel løysing. Av praktiske årsaker kunne det vera meir enn ei mit-

ting plassert ved eit av gardshusa, gjerne ved fjøset.

Det var her folk huka seg ned. Når forretninga var ferdig, vart det hive på ein neve eller to med myrmold over visitten, slik hindra ein andre i å trø oppi. For å avslutta operasjonen vart det brukt mose, gras, pinne eller anna eigna materiale. Pinne vart brukt over heile Norden. Dopapir vart innført kring 1880.

Litt blygskap og sjenanse hadde forfedrane, fortel Eilert Sundt. Dersom ein kom uforvarande på ein person bak veggen eller møtte ein på vegen dit eller ifrå, var det ein uskriven regel at det ikkje vert helsa eller sagt noko. Det ein såg, såg ein ikkje.

«BERGA STIVETY OG HATTEN»

Mittinga vart ofte dekkja med myrmold, og like ofte vart det på sjøgardane kjørt på tare for å hindre lukta frå dungen. Sommarsdag med varme var mittinga ein flott yngleplass for fluger som fritt kunne surra inn i kjøkken og stove. Sett med våre auge og med vår kunnskap om reinsemd, var det helst spinningale. Ei fylgje av det var dei smittsame sjukdommane som herja i bygdene på 1800-talet – sjukdommane folk den gongen med eit samlenamn ofte kalla nervefeber.

Mittinga på gardsbruket låg ofte greitt til mellom stovehuset og fjøset. Mittinga var der alt avfall av ulikt slag hamna. Myrmold vart kjørd på mittinga, og tare for dei som hadde tilgang til ei tarebru, i tillegg kom alt i fast form frå fjøset. I utkanten av mittinga vart gjerne litlahuset eller skithuset sett opp. Karl Hatteland fortel at litlahuset vart sett opp på ein trekasse, plassert nær mittinga. Den delen som ikkje doet skjulte, vart

dekt meir eller mindre godt. Når dokassen var full, vart innhaldet spreidd utover mittinga og spadd ned.

Slike dårleg dekte dokassar kunne vera reine felene. Det hende ein gong det var bryllaup i garden og dans i tunet at ein ungdom trødde feil og datt ned i dokassen. Han ropte og skreik til dei andre: «Berga stivety og hatten!»

«AFLUKKE PÅ GAARDEN»

Det må vera rett å skriva av etter Eilert Sundt: «Der er faa ting i det ganske folkeliv, som har sat mig saa i forundring, ja som har i den grad vakt min uvilje og motbydelighed, som den sag, jeg gaar til at skrive om nu.» Sundt fortel at (i 1852) «paa almindelige bondegaarde manglede det Lillehus eller Veslehus som der

På 4H-bruket på Kvia er utedoet eit tilbygg på baksida av løa. Doet var ein einsetar. Foto: Hans Torgny Indrebø.

Baksida av utedoet på Kvia var heilt open. Her er det plassert ein stamp til å samla avfallet i. Då løa vart påbygd i 2015, vart denne opninga mura att. Foto: Hans Torgny Indrebø.

tales om; det var kun at see paa de faa eembets- og betillingsmænds gaarde samt ved skyds stationer ...» (Lom) Og han la til: «Men disse moralske, sanitære og økonomiske hensyn til sammen gjorde endda ikke saadant indtryk som selve synet, dette (tør jeg fortælle?), at naar et menneske gik hen bag en væg, saa – kom gjeterne efter og stod og ventede for at slikke

og æde det, som faldt!» Så langt Eilert Sundt side 260 i «Om Renligheds-Stellet i Norge».

TENK DEG ATTENDE TIL ...

I alle samfunnslag og i alle yrke må folk ha eit do. Lat oss ta ein kikk på koss det var under sesongfiskeria før i tida. Det kan gje oss eit glimt inn i historia som fortel oss korleis det har vore, og at det har gått framover.

Då skøytena fekk dekk og motoren i eit rom akter, var det plassert ei bøtte i motorrommet. Der kunne karane om bord stå og pissa usjenert, eller hadde dei eit anna ærend, så var det berre å huka seg ned. Innhaldet vart kasta til sjøs. Bøtta fekk namnet Siri, ei omskriving for dobøtte. Siri kunne ikkje skyljast medan skøyta var i fart. Det som kunne skje, var at bøtta vart fylt av sjø i farten, og han som heldt i tampen mista kjeraldet. Heldt han for fast, kunne han i verste fall hamna i sjøen sjølv. Det vart sett lite pris på at bøtta full av sjø slo inn i båtsida og laga sår i tre og lakk. Dersom bøtta gjekk tapt i eit forsøk på å gjera henne rein, vart det ei utfordring for neste besøkande i motorrommet.

Under sildefisket med uvêr og landligge var hamnane eit lite lysteleg syn, fortalde dei som opplevde det. Bøttene vart tømde i hamnebassenget. Går me attende til tida med opne sildebåtar med segl og årar til framdrift, hadde fiskarane større utfordringar for å stikka seg vekk for å gå på do. Fiskarane kunne ikkje setja seg på esinga, så løysinga vart å finna seg ein holme eller ei skjerma vik til det ærendet. Slike holmar finn me langs kysten med både Skitberget, Little Skitholmen og Store Skitholmen.

VISNES KOPARGRUVER

Torbjørn Brueland frå gamle Høyland kommune var på sildefiske vestanom Karmøy kring 1865. Han måtte finna seg ein stad for seg sjølv. Det var ikkje noko å bry dei andre med som drog garn, så han tok færingen og rodde i land i Grønnevik og drog båten godt opp etter seg så ikkje flosjøen skulle ta han. Då Torbjørn kom attende og skudde båten ut på sjøen, såg han at fjellet vart heilt blankt etter kjølen til båten. Den doturen til Torbjørn vart starten på eit av dei største industrieventyra i landet: Visnes kopargruver.

DØRA MED HJARTE

Utedoet på bygda fann me gjerne bak ei enkel, gisen dør i løa, dersom det ikkje var sett opp eit eige, lite hus, «litlehuset». Doet var eit rom utan isolasjon og svært ofte med god gjennomtrekk. Døra hadde ein krok eller ein slå på innsida, og av og til var det ikkje noka stengsle. Ville ein vera aleine, fekk ein setja foten framføre, viss ein hadde lange nok føter, vel å merka. Innanfor var det ein trebenk, passeleg høg til å setja seg nedpå, eitt hol og ikkje sjeldan to eller tre. Det minste holet var laga for dei yngste ungane i hushaldet, og det var så lite at dei ikkje skulle detta nedi. Det kunne vera langt ned.

Utedoet var gjerne bygt i nær tilknytning til fjaset og hevdaløa. Det var aldri vanskeleg å finne døra, sjølv om ein var i farten og i ytterste naud. Døra borte på løveveggen tala ofte med sitt tydelege - men stumme - språk: Hjarta oppe i døra.

Alle har bruk for eit do. Slik finn vi det i Knudaheio. På veggen bak skimtar vi eit portrett av Hulda Garborg pynta opp etablissementet. Foto: Berit Bass, Jærmuseet.

NYTT I TIDA

Yngre menneske er vane med at det er ein rull med mjukt tørkepapir ved setet. Papiret som vart brukt tidlegare, var litt spesielt, kan me trygt seia. Dopapir på rull slik som me kjenner det, var det ikkje. Det var

Her er eit eldre bilete av fabrikkjen på Kverneland. Heilt i høgre biletkant er det eit bitte lite hus med skråtak. Det vesle huset var doet for arbeidarane ved fabrikkjen. Det var plassert over bekken som rann ut i Frøylandsvatnet.
Foto: Fotosamling Kvernelands Fabrikk AS, Jærmuseet.

luksus. Me dreiv gjenbruk av papir. Avisene som ikkje var brukte til å kveikja opp med for å få torvet til å glø i omnen, gjorde teneste. Trikset for å laga seg eit godt tørkepapir, var å riva av eit høveleg stort flak og gni det godt mellom hendene for å gjera det mjukt før bruk. Papir frå vekeblad var ofte glansa og glatt og tjukt og lite eigna til bruken.

Løer har aldri vore vindtette og skulle heller ikkje vera det. Når vinden sto rette vegen og døra inn til hevdakjellaren heller ikkje var godt lukka, kunne det vera ganske god gjennomlufting av doet, og i verste fall sto trekken oppover. Det brukte avisapiret hadde vanskar med å detta ned etter bruken, kan mangein fortelja av erfaring.

HANDVASK

Det kunne nok variera med handhygienen etter eit do-besøk. Løedoet hadde ikkje rennande varmt og kaldt vatn, vaskefat, vaskefille eller handkle. Når ein kom inn i kjøkkenet i det gamle jærhuset, sto det i beste fall ei bøtte med kaldt vatn til å skyla av hendene over ein utslagsvask.

Ved den landsens folkeskulen eg gjekk på, hadde me utedo. Når me kom inn i gangen var det ein spring med kaldt vatn til å skyla fingrane i og eit handkle til å tørka seg med. Ved sida sto ei vassbøtte med ei ause. Me drakk alle av den same ausa når me var tørste. Så snart ein hadde drukke seg utørst på veg inn til time, fekk neste mann i rekka ausa og drakk. Det vart bråslutt på den ordninga med vassbøtte og felles ause då det vart difteri i ein av heimane i skulekrinsen. Då fekk me drikkefontene.

DET EINE SKRØMTET BIA`KJE PÅ DET ANDRE

For eit godt hundreår sidan og meir herja koleraepidemiane i landet, òg på våre kantar. Den eine epidemien var ikkje ebba ut før den neste slo til. Det er skrive at ingen annan sjukdom har sett slik fart i det førebyggjande hygiene- og helsearbeidet her i landet som desse epidemiane.

God handhygiene etter dobesøk er viktig, særleg ved handtering av mat. Her tek me berre med eitt døme på det. Me som er så gamle at me har handmjølka, veit at det var godt å vera mjuk og glatt i handa. Somme brukte å ta fingrane nedi skummet i mjølkebøtta for å fukta handa og fingrane. Ein spene som ikkje var rein

og ei skiten hand var gode smittekjelder. Det skulle ikkje meir til enn ein dråpe frå ei slik hand nedi bøtta med den varme mjølka før hundre og eitt var ute.

Då dei første meieria starta opp på slutten av 1800-talet, var det med eit einaste produkt: smør. Den skumma mjølka vart returnert upasteurisert attende til leverandørane. Så braut det ut koleraepidemi i leverandørkrinsen til eit av meieria på Jæren. Det let seg ikkje gjera å finna smittekjelda, for det var ikkje alltid gitt at produsenten sjølv var sjuk, sjølv om han var smitteberar. Den beste råda då var at all leveranse vart stansa for ei tid, slik det skjedde for kring hundre år sidan. Då pasteuriseringa vart innført, vart også smittevegen blokkert.

Tida har stått stille på mange vis i Vistnestunet. Her er ein tosetar, der sikkert mange har sete og hatt djupe samtalar.
Foto: Hans Torgny Indrebø.

SOSIALT SAMVÆR

To-setaren inviterte til sosialt samvær. Sjølv om lukta i desse gamle doa var ganske spesiell, hende det at opphaldet kunne dryga. Der kunne ein setja seg ned for ein prat. I mørke kveldar var det fint å gå over tunet i lag og setja seg ned. Mange av dei løedoa eg kjende, var ikkje utstyrde med straum til lys. Det vesle lyset som kom dit inn på dagtid, seiv inn gjennom hjartet i døra, eller ein kunne setja døra litt på gløtt. Somme let døra på vidt gap for å få lys nok til å lesa siste restane av den gamle avisa. Dei var der i lovleg ærend i den naturlegaste sak i verda. Så kvifor ikkje?

Når det ikkje var for kaldt, men godt dagslys, kunne det verta ganske triveleg. Var dei to, kunne ein ha konkurranse om å finna det lengste ordet i avisene som låg der til sitt bruk. Ein var ganske sikker på å vinna dersom ein fann ordet «høyesterettsjustitarius». I våre dagar kan ein løysa sudoku – så sant du finn ein utedo med avis og sudoku. Forresten finst det no dopapir på rull med sudoku på.

Ein stad var det hengt opp ein blyant og ei kladdebok – «Dobok» vart ho kalla – der gjestene vart inviterte til å koma med ei helsing eller skriva ned tankane dei gjorde seg medan dei sat og filosoferte. Invitasjonen til å skriva, tok fleire på alvor gjennom åra.

Nyhende og annonsar i avisene fekk ofte ny aktualitet der. Ja, ein gong odelsguten på garden var ute i lovleg ærend, fann han ei annonse ei ung jente hadde rykka inn. Ho søkte seg arbeid på gard. Mor hans ynskte seg hjelp i huset, og kontakt vart oppretta med Synnøve. Ho fekk først arbeid og seinare odelsguten,

Kjell. Ikkje berre det, men syster hennar, Maria, kom på besøk og drog av stad med ein yngre bror, Knut.

PYNT PÅ DO

Doet kunne vera pynta. På veggane var det hengt opp bilete frå aviser, men helst klypte ut frå vekeblad. Ikkje

«Utsmykkingen» av utedoet kan vera tilpassa naturen på staden, slik som her på eit utedo i Sirdalsheiene.
Foto: Anne Jorunn Frøyen, Jærmuseet.

sjeldan var det landskapsbilete og bilete av konge og kronprins med ektemakar som pryda.

Ein kan gjerne sjå på det som ei ulempe at ein måtte ut or den lune stova med torvvarmen frå omnen, gå ut i svarte natta med vind og snø, sluddbyger og holkeføre og frost. Friskt var det i alle fall, og det kunne vera ganske kjøleg vinters tid. Besøka fekk derfor ofte karakter av ein fransk visitt. Det var aldri snakk om oppvarming av etablissementet.

«DU ER KNUPPEN ...»

Det var lokk over do-hola, og på lokket var det eit handtak, ein knott, slik at lokket var lett å flytta. Det er herifrå me har uttrykket: «Du er knuppen» - og knuppen var forseggjort. Det var gjerne ein veldreia treknupp. Det var ikkje like enkelt å laga ein fin knupp, men ei tom trådsnelle av tre kunne også gjera teneste, for trådsnelle fanst det alltid i heimane før i tida.

KAMPEN OM GJØDSLÅ

Det var liten tilgang på gjødsel i jordbruket på 1800-tallet, også før den tid. Kulorten vart kasta ut gjennom moksterholet i fjaset og vart liggjande under open himmel, utsett for sol, vêr og vind og utvaska av regn gjennom året. Ein visste om verknaden av gjødsel, men tok ikkje konsekvensen av å ta godt vare på henne. Brennesle er ei plante som krev god jord og ein god vekseplass, og den fanst rikeleg ved mittinghaugen eller ved doet. Det er ikkje for ingen ting det heiter i minnebøkene: «Gje lukka må gro som graset bak do». Men i lange tider var det knyttta sterke negative kjens-

ler til bruk av menneskegjødsel. Det har vore hevda at einskilde personar har sagt at dersom ein åker eller ei eng hadde vore gjødsla med mennekegjødsel, ville dei ikkje eta brød bakt av mjøl av det kornet som hadde vakse der eller drikkja mjølka frå den kua som hadde beita der.

I byane var det utedo, kagedo vart dei kalla. Gjødsel vart samla i kaggar, og gjødsel vart etter kvart verdsett. Bøndene kring byane henta gjødsel og spreidde henne over eng og åker.

«PRIVATLIVETS FRED»

Utedoet var eit veldig framsteg for folkehelsa, og større framsteg vart det då vassklosett vart montert i kvart hus. Dobesøka er nå privatiserte. Det er bare plass til ein person med gongen. Nøkkel og lås i kvar dør. Det gode drøset bak døra med hjarta i, dei sosiale samværa mellom generasjonane er vekke. Forresten så var det lydt, så ville ein føra ein samtale i trudom, var ikkje utedoet rette plassen.

EI HISTORIE

Eg har fått fortalt fylgjande historie av ein truverdig mann. Eg kan likevel ikkje gå god for sanningsinnhaldet i historia, men ho er god for det:

Den tilreisande predikanten på bedehuset vart innlosjert på ein gard ei vekes tid. Det var i den tida at predikantane reiste omkring med båt- eller togskjuss og vart henta på kaien eller togstasjonen. Det var ikkje tale om for han å reisa heim til kone og barn etter endt møtekveld.

Vår venn fekk greia på kva dør borte i løa han skulle sjå etter. Han kom seg inn. Såg etter krok, men nei, det var ikkje noko slikt. Han hadde ikkje før huka seg nedpå før han hørde kona på garden syngja ute i tunet. Lyden av henne kom nærmare og nærmare. Predikanten tok til å harka og hosta. Her var det om å gjera å få sagt ifrå at rommet allereie var i bruk. Det var til inga nytte. Døra for opp, og inn kom gardkjer- ringa. Ho letta på stakkane og sette seg nedpå. Dette var ikkje predikanten van med. Ho såg bort på ein for- legen predikant og sa: - Høyrer eg at predikanten er blitt forkjøla, kanskje?

Medan eg sat og arbeidde med dette stoffet, kom det melding på nyheitene at ein kar i Drammens-om- rådet hadde hamna nede i eit offentleg utedo. Kame- raten hans hadde mista mobiltelefonen nede i kaoset. Vår hjelpsame kar var den tynnaste i laget og sa seg viljug til å smyga seg ned og fiska oppatt telefonen. Det var berre det at han ikkje kom seg oppatt, men sto i møkk til knes. Han uttrykte etter at politi og brann- menn hadde fått han opp at det var ekkelt: Han måtte spy der nede.

Det er nemnt at dei første doa gjerne var ein planke eller ein stokk sett opp mellom husa. Stokken måtte plasserast så høgt over bakken at ikkje grisane som gjekk fritt under nådde oppi dei som sette seg der. Det var først seinare at doet vart eit lite, frittstående hus, «littahuset» - eller bygt inn i løa. Somme stader vart doet plassert over ein bekk eller bygt hangande utover kaikanten, og me kan når me er litt romslege, gjerne seia at det var forløparen for vassklosettet.

Utedo var ikkje bare et bygdefenomen. Også i byane måtte folk gå ut for å koma på do før i tida. Det var før det vart lagt inn kloakk til dei fleste husa. Eitt av husa på Sandnes som hadde do i bakgarden var i Langgata. Her ser vi dottera i huset demonstrere doet. Før vassklosetta vart innførde, var dette eit ganske moderne avlukke.

Foto: Johannes Østvold, Jærmuseet.

Vassklosettet er eigentleg inga ny oppfinning. Ein brite ved namn Harington har fått namnet sitt knytta til vassklosettet ved å laga ei innretning allereie i 1595. Arkeologane kan visa til at det fanst vassklosett i Egypt for 3000 år sidan og på Kreta for 4000 år sidan. Så me har kome etter i Noreg au.

Ja, tidene har endra seg og folk sine vanar med dei, men den naturlege trongen er like eins som før.

LITTERATURLISTE

- Alnæs, Karsten. 2001. *Historien om Norge. Mot moderne tider*
Sundt, Eilert. 1869. *Om Renligheds-Stellet i Norge*
Berg, Arngeir og Rune Ottosen. 2008. *Med hjerte i døra*
Torstenson, Inge. 1997. *Fra nattmann til renholdsverk*
Hatteland, Karl. 1955. *Um gjødsel og gjødselstrev på Jæren for 60 - 70 år sidan. I Sigurd Refheim[red.] Ætt og heim Rogaland historie- og ættesogelag, Stavanger s. 92-98.*